

Áldó hatalmak ... — Dietrich Bonhoeffer újévi éneke¹

A szerzőről

Dietrich Bonhoeffer 1906. február 4-én Breslauban (Boroszlóban; ma Wrocław) született. Teológiai tanulmányait Tübingenben és Berlinben végezte. 21 évesen summa cum laude eredménnyel doktori fokozatot szerzett *Sanctorum Communio* (Szentek közössége) című munkájával.

1929-ben huszonnégy évesen habilitált. Rövidebb barcelonai lelkészi szolgálat és New Yorki posztgraduális tanulmányi út után az evangélikus teológia magántanáráként tért vissza a berlini egyetemre. 1931–32-ben oktatói munkája mellett az ökumenikus mozgalomba is bekapcsolódott.

1933–34-ben a londoni német gyülekezetben végzett szolgálatot, de a hitleri hatalom megerősödése láttán visszatért hazájába. 1935-től a hitvalló egyház (Bekennende Kirche) finkenwaldei lelkészképző intézetét szervezte és vezette. Ebben az időszakban hazájában és külföldön egyaránt minden alkalmat megragadott, hogy a nácizmus veszélyeire felhívja a figyelmet. Egyértelműen kiállt a zsidóüldözés ellen, egyházát is egyértelmű ellenállásra szólította fel. Bekapcsolódott a Wilhelm Canaris vezette ellenállásba, a Hitler elleni merényletet is támogatta. Az 1940-es évek elején eltiltották a nyilvánosságtól, majd 1943-ban letartóztatták. Fogságának egyre szigorodó körülményeire írásunk következő pontjaiban térünk ki. Dietrich Bonhoeffert 1945. április 9-én hajnalban a flossenbürgi koncentrációs táborban Hitler személyes parancsára akasztották fel. Vele együtt végezték ki a Hitler elleni összeesküvés szervezőjét, Canarist, és résztvevőit, köztük Bonhoeffer sógorát, Hans von Dohnányit.

Lelkészi munkája és politikai állásfoglalása mellett Bonhoeffer mindvégig megmaradt tudós teológusnak. Művei az újkori teológiai irodalom megkerülhetetlen alkotásai. Ahogyan erre Csepregi András is felhívja a figyelmet,² Bonhoeffernek a rendszeres teológia tárgykörében írt munkái ma olykor ellentétes teológiai irányzatoknak is alapvető fontosságúak.

Életében, mint ahogyan a börtönlevelek is tanúsítják, állandóan fontos szerepet játszott a zene. A fogságban ebből is megtartó erőt merített. Ezen a helyen az életrajz még két érdekes zenei vonatkozására szeretnénk felhívni a figyelmet. Christine nővérének férje a már említett Hans von Dohnányi volt, gyermekük pedig a híres karmester, Christoph von Dohnányi. A másik érdekesség, hogy Bonhoeffer New York-i tartózkodása idején szívesen látogatta az Abyssinian Baptist Church istentiszteleteit, ahol a spirituálék is közel kerültek hozzá. Érdeklődését a műfaj iránt alátámasztja, hogy egy spirituálégyűjteménnyel tért vissza hazájába.

¹ A cikk a *Lelkipásztor* című folyóirat LXXXI. évfolyamának 8–9. számában megjelent írás átdolgozott változata (2006/8–9. 324skk).

² Csepregi A.: „Élet és életrajz”, *Lelkipásztor* 2006/8–9. 320.

A Bonhoefferről alkotott mai képet a saját írások mellett két életrajzírói látásmód határozza meg: egyfelől a barát és kortárs, Eberhard Bethge³ által írt és többször kibővített életrajz, másfelől Clifford Green 1971-ben publikált, pszichanalitikus eszközök alkalmazásával született munkája,⁴ illetve Kenneth Earl Morris hasonló alapon álló elemzése.⁵

Írásunk tárgya, Bonhoeffer éneke, az *Áldó hatalmak oltalmába rejtve* a teológiai tudományos munka és a magánélet határán értelmezhető. Ez minden bizonynyal az egyik legismertebb, XX. században született gyülekezeti ének. Ismertségét indokolja a vértanú-teológus sorsa, halálig hűséges és következetes magatartása. Az élettörténet —különösen annak utolsó szakasza— visszatükröződik az énekben is. Mindezek mellett a szöveg szigorú verstani szerkezetével is felhívja magára a figyelmet. Tartalom és forma egymást erősítő, szoros egységbe forrt ebben az énekben. A következőkben ennek hátterébe szeretnénk bepillantást adni.

A keletkezés körülményei

Az ének egy mennyasszonyának, Maria von Wedemeyernek írt levélen szerepel, amely 1944 karácsonya előtti napokban, december 19-én kelt. Ez is „börtönlevél”: a berlini Prinz-Albrecht-Strasse Gestapo-börtönében született.⁶ Olyan körülmények között, ahol és amikor nem volt természetes a híradás kifelé.

Bonhoeffer 1943 áprilisában került fogságba. Először a berlin–tegeli katonai fegyházba vitték. Innen fél év eltelte után kiterjedt levelezést folytathatott. Mint közismert, a családtagokhoz, menyasszonyához és barátjához, Eberhard Bethgéhez írt levelek messze túlmutatnak a magánlevelezés keretein. A teológiai szempontból fontos írások *Widerstand und Ergebung* címmel kerültek kiadásra 1952-ben. Bonhoeffer a kortárs teológusok tételeire szinte naprakészen reagált. Tájékozottsága a teológiai és bölcséleti irodalomban és általában véve a szellemi életben az adott helyzethez képest minden képzeletet felülmúl. Többször kifejezte azt a szándékát, hogy szeretné befejezni az *Etikáját*. Írásunk azonban inkább a levelezés másik vonalát tartja szem előtt.

A személyesebb hangú levelek a szenvedés terhe alatt lélekben egyre inkább megerősödő embert tárják az olvasó elé. Még tegeli fogságának első harmadában írta: „Paul Gerhardt meglepően hűséges támaszomnak bizonyult a Zsoltárokkal meg a Jelenésekkel együtt”.⁷ Érdemes itt közbevetnünk egy gondolatot arról, hogyan is használhatta ezeket a lelki táplálékokat. Fogságba kerülése előtti utolsó kiadott műve éppen a zsoltárokról szól.⁸ Ma is meg-

³ Eberhard Bethge: *Dietrich Bonhoeffer. Theologe, Christ, Zeitgenosse*. München 1967.

⁴ Változatlan újabb kiadása: Clifford J. Green: *Bonhoeffer. A Theology of Sociality*. Michigan 1999.

⁵ Kenneth Earl Morris: *Bonhoeffer's Ethic of Discipleship ...* London 1986.

⁶ Jürgen Henkys: „Von Guten Mächten treu und still umgeben”, in *Geistliches Wunderhorn. Große deutsche Kirchenlieder*. München, C. H. Beck 2003.

⁷ *Börtönlevelek* 1999. 65.

⁸ *Die Psalmen — das Gebetbuch der Bibel*. Első kiadás: Bad Salzungen, MBK-Verlag 1940.

fontolandó bevezetést találunk a zsoltárok világába ebben a könnyen érthetően megfogalmazott, tanító könyvecskében. A zsoltárok imádkozásáról így ír, Luthert is idézve: „Csak alkalmi használatkor ezek az imádságok túl megterhelők gondolatban és erőben, így újra és újra visszafordulunk a könnyebb eledelhez. Aki azonban a zsoltárokat komolyan és rendszeresen elkezdte imádkozni, az a többi könnyebb, saját áhítatos imádságocskákat hamar szabadságra küldi, és ezt mondja: ó, ennek nincs sava-borsa, nincs az a lobogása és tüze, amit a zsoltárokban találok, ez nekem túl hideg és kemény”.⁹ Hasonló rendszerességgel használta a „Losungot” is.¹⁰ A kemény időkben kemény eledellel táplálta magát. Erős szellemi és lelki tartás jellemezte. Jó példa erre, hogy milyen zavarba ejtő pontossággal igazította el a nagyheti és húsvéti római liturgiában barátját, Bethgét, amikor az az olasz fővárosba utazott.¹¹

A börtönleveleknek újra és újra visszatérő eleme a vallomás a rendszeres bibliaolvasás közben nyert erőről, sok helyen találunk hivatkozást egyházi énekekre, műdalokra és kórusművekre vagy orgonás feldolgozásokra.¹² Bonhoeffer leggyakrabban korálokat, elsősorban Paul Gerhardt-énekeket említ.¹³ Mindezek benne magában születnek újjá. „Egy éve már, hogy nem hallottam koráléneklést. Ám érdekes módon a belső hallással hallott zene, ha igazán odafigyel az ember, csaknem gyönyörűbb lehet, mint amit testi fülünkkel hallhatunk. Tisztább, minden salaktól mentes; mondhatni „új testet” ölt”.¹⁴ Kórus- és orgonaművek emlékeiből, illetve rádióból hallott közvetítésekből is újra és újra erőt merített. Leggyakrabban Schütz nevével találkozhatunk.¹⁵ Említi még Bach h-moll miséjét és Máté-passióját,¹⁶ a Fúga művészetét,¹⁷ Beethoven Op. 111-es variációját¹⁸ és egy Furtwängler-hangverseny emlékét;¹⁹ említ még —a teljesség igénye nélkül— Palestrina-, Reger-, Distler-művet, és rádióból hallott orgona-korálélelőjátékot is.

Hogy mit jelenthetett számára az istentisztelet és a keresztyén közösséget mennyire lelki síkon élte meg, azt jól tükrözi 1943 pünkösdjén írt levele. „Amikor ma reggel megszólaltak a harangok, nagyon jó lett volna templomba menni, ám ezután úgy tettem, mint János Pátmosz szigetén, és egymagamban olyan szép istentiszteletet tartottam, hogy egyáltalán nem éreztem magam egyedül, annyira velem voltatok mindannyian, meg a gyülekezetek is, amelyekkel vala-

⁹ *Die Psalmen*. 1989. 16k. (A szerző fordítása.)

¹⁰ Ld. pl. *Börtönlevelek* 1999. 90.

¹¹ *im.* 106.

¹² Pl. az apja születésnapján énekelt korálról, *im.* 25., Wolf egyik daláról, 28., a bibliaolvasásról és különösen kedves zsoltáiról, melyekhez Schütz zenéje kötődik, 29.

¹³ Ld. pl. *im.* 25., 28., 37., 55., 74., 77., 87., 107., 139.

¹⁴ *im.* 116.

¹⁵ Ld. pl. *im.* 29., 87., 88.

¹⁶ *im.* 51sk.

¹⁷ *im.* 107.

¹⁸ *im.* 116.

¹⁹ *im.* 121., 127., 139., 51.

ha együtt ünnepeltem pünkösdt”.²⁰ Hasonló beszámolót olvashatunk az egyházi év más nagy ünnepeiről is.²¹ Ezeken a sorokon keresztül is átsüt az az érzés, amely a családtagokhoz írt levelekben többször kifejezésre jut: vágyakozás a családi, baráti és gyülekezeti közösségbe. Ezzel párhuzamosan azonban újra és újra kifejeződik, milyen mélyen élte meg a lelki közösséget, s hogy a testi találkozások hiányában milyen erős támaszt nyújt a börtönben levő lelkésznek a lélekben átélt közösség.

Mielőtt énekünkre térnénk, idézzük fel még a körülbelül egy évvel azelőtt, 1943. XII. 25-én szüleinek írt levelet! „Elmúlt hát a karácsony. Hozott néhány csöndes, békés órát, és sok régi emléket idézett fel egészen elevenen. Minden aggodalomnál erősebb volt bennem a hála érzése, amiért Isten a súlyos légítámadások alatt is megoltalmazott Benneteket és a testvéreimet, meg a bizakodás, hogy a nem is távoli jövőben hátha már odakint láthatjuk viszont egymást. Meggyújtottam a Tőletek és M(ariától) kapott gyertyákat, s közben Rátok gondoltam, mindannyiótokra, remélve, hogy az utóbbi hetek megpróbáltatásai után végre Ti is élvezhettek egy-két órányi békességet. (...)”

Az új esztendő is sok gondot és aggodást fog hozni még; ám úgy gondolom, ezen a Szilveszter-éjszakán éppen ezért minden eddiginél nagyobb bizakodással énekelhetjük majd a régi újévi ének versét: «A sok keserűségnek földünkön szabj határt, örömmek és jólétnek napját derítsd reánk.» Nem is tudom, kérhetnénk-e, kívánhatnánk-e ennél bármi nagyszerűbbet...”²²

Az itt megfogalmazott gondolatok: a békés, csendes ünneplés, a régi emlékek felidézése, az eddig megtapasztalt gondviselésért való hála, a személyes viszontlátás reménye, a lelki közösség átélése, ennek karácsonyi jele, a gyertya; mind újra megjelennek majd saját énekében. 1943-ban is ének társult a karácsonyi, újévi gondolatokhoz: Paul Gerhardt könyörgése.²³

Bonhoeffert a tegeli börtönből a Hitler elleni, sikertelen merénylet után 1944. október 8-án átszállították a Prinz-Albrecht-Strasséra, a Gestapo fegyházába. A körülmények itt erősen megszigorodtak, korlátozottá és véletlenszerűvé vált a kapcsolattartás lehetősége a családtagokkal, ismerősökkel. De a foglyok sorsáról is csak kiszámíthatatlanul jutottak ki hírek. Ahogyan a teológustárs és barát, Eberhard Bethge tudósít, Bonhoeffer továbbszállításáról és április 9-ei haláláról is csak 1945 nyarán értesültek.²⁴

Az 1944. december 19-i levél és az ének az egyik utolsó emlék Bonhoeffertől.

²⁰ *im.* 37.

²¹ Ld. pl. 1943-ból az áldozócsütörtöki levelet. *im.* 36.

²² *Börtönlevelek* 1999. 55.

²³ *EÉ* 466. 3. versszak.

²⁴ Vö. Eberhard Bethge előszavát a „Börtönlevelek”-hez — *Börtönlevelek* 5skk.

2 Jahr, den wir anfermlich heben, höchste Heil. Keine Welt: nicht 100!
 Du bist gut, den Du die Pöken bist. Deine Dämonen in der Luft
 kann sehr Du sind! Hier sind es paar Kisse, die sind in den letzten
 Augen zu finden. Sie sind die Nachkommen für dich u. die Ecken
 in. Beschütze.

1. Von guten Mächten treu und still umgeben
 Beschützt und geträumt werden wir,
 So will ich diese Tage nicht auch leben,
 In nicht auch gehen in ein neues Jahr;
 2. noch will das alte Mannes Herz geizen
 doch drückt das böse Tage schwere Last,
 Ach Herr, gib uns die anfruchtbarsten Seelen
 des Hades, für die Du uns geschaffen hast.
 3. Hand reichst Du uns den süßeren Kelch, den Milken,
 der Lade, gefüllt bis an den höchsten Rand;
 Ich trinke an ihm dankbar ohne Zittern
 und immer fester in geliebtem Hand.
 4. Dich willst Du was mich einem Feinde schreiben
 an dieser Welt in. In der Sonne Glanz,
 dann will ich die der Feigen sein geliebten,
 in dem geliebten in unser Leben ganz.
 5. Alles kann mich hell die Herzen heute strecken
 die Du in Worte Jauchend hat gebracht,
 für, wenn es sein kann, wieder uns zusammen!
 Wir wissen es, den die die scheint, in der Nacht.
- (Lobpreis)
 So kann sich die Stille mit dem Kopf aus
 so das wir hören seinen Willen. Klänge
 der Welt, die uns die Welt ist ein
 alle diese Kräfte der hohen Lobpreisung.
2. Von guten Mächten wunderbar geborgen
 erhalten und geliebt, was können wir,
 dich in die uns am Abend in dem Morgen,
 mit ganz schön am jedem neuen Tag.
- Sei mit Pöken in Beschütze die
 immer dich in. Dank bei der ge-
 fährte. Es in man mit dich
 die Dämonen.

1. ábra. Bonhoeffer 1944. december 19-én kelt levele; részlet.

A szöveg és a dallam

Az ének szövegét meghatározza a helyzet és az időpont, amelyben született.²⁵ Az 1944 karácsonya előtti napokban írta, és —bizonyára a kézhezvétel időpontjára gondolva— újévi gondolatok fogalmazódnak meg benne. Az énekeskönyvünkben közölt formában ez az újévi jelleg nem tükröződik, mert ott az eredeti hét versszak helyett csak öt szerepel, és az eredetileg utolsó versszak került az egész elejére. Az énekszöveg előtt idézzük fel a menyasszonyának írt levél egy részletét!

²⁵ Az ének ismertetésénél figyelembe vettük Jürgen Henkys tanulmányát — Uő: „Von Guten Mächten treu und still umgeben“, in *Geistliches Wunderhorn. Große deutsche Kirchenlieder*. München, C. H. Beck 2003.

„Nagyon csendes napok lesznek majd házukban. De újra és újra azt tapasztalom, hogy minél nagyobb a csend körülöttem, annál világosabban érzem a veletek való kapcsolatot. Olyan ez, mintha a lélek a magányban úgy válna fogékonnyá, ahogyan a hétköznapiakban sohasem. Ezért még soha nem éreztem magamat teljesen egyedül és elhagyottnak. Te, szüleim és mindnyájan, barátok, tanítványok mindig egészen közel vagytok hozzám. Imádságaitok, jó gondolataitok, bibliai ígéitek, régvolt beszélgetések veletek, zenedarabjaitok, könyveitek annyira megelevenednek és jelenvalókká lesznek, mint eddig soha. Az ember egy nagy, láthatatlan országban él, amelynek valóságához nem fér kétség. Egy régi, esti gyermekdal az angyalokról így szól: «kettő takar be engem, kettő ébreszt engem». Az ő jelenlétük egy olyan láthatatlan megtartó erő, áldó hatalom este és reggel, amelyre felnőttként legalább olyan szükségünk van, mint gyermekkorunkban”.²⁶

Következzék most a vers eredeti, hétversszakos formája:²⁷

D. Bonhoeffer:

Von guten Mächten treu und still umgeben

Von guten Mächten treu und still umgeben
behütet und getröstet wunderbar, —
so will ich diese Tage mit euch leben
und mit euch gehen in ein neues Jahr;

noch will das alte unsre Herzen quälen
noch drückt uns böser Tage schwere Last,
Ach Herr, gib unsern aufgeschreckten Seelen
das Heil, für das Du uns geschaffen hast.

Und reichst Du uns den schweren Kelch, den bitteren,
des Leids, gefüllt bis an den höchsten Rand,
so nehmen wir ihn dankbar ohne Zittern
aus Deiner guten und geliebten Hand.

Doch willst Du uns noch einmal Freude schenken
an dieser Welt und ihrer Sonne Glanz,
dann woll'n wir des Vergangenen gedenken,
und dann gehört Dir unser Leben ganz.

D. Bonhoeffer:

Áldó hatalmak...

Áldó hatalmak csendben körülfognak,
és óvnak, vigasztalják lelkemet.
Veletek vágyom élni napjainkat
s új évre indulni most veletek;

Az óév: útját állja még a fénynek,
a sok gonosz nap lelkünk terheli —
kérünk, Urunk, ó, irgalmazz szegénynek,
s az üdvöt, melyre szántad, add neki!

S ha nyújtanád, hogy ürítsük egy cseppig,
a szenvedéssel telt nehéz pohárt,
vegyük hálával, bátran, mint eleddig
fogadtuk mind, Te szent kezed mit ád!

De hogyha mégis új örömré tárul,
és itt, e földön lesz még víg napunk:
mi elmúlt, akkor jól szívünkbe zárul,
s mi mindenesztül csak Tiéd vagyunk.

²⁶ *Brautbriefe Zelle* 92. München 1992., idézi: *im.* 456. (A magyar fordítást a szerző készítette.)

²⁷ Az itt közölt szöveg négy fordítás (Dóka Zoltán, Marschalkó Gyula, Jakus Imre és Boros Attila) egybevetésével és egybeszerkesztésével született. Célunk az volt, hogy a német szöveg tartalmát minél hűségesebben visszaadó, verses formát közöljünk.

Laß warm und hell die Kerzen heute flammen
die Du in unsre Dunkelheit gebracht,
führ, wenn es sein kann, wieder uns zusammen!
Wir wissen es, Dein Licht scheint in der Nacht.

Wenn sich die Stille nun tief um uns breitet
so laß uns hören jenen vollen Klang
der Welt, die unsichtbar sich um uns weitet,
all Deiner Kinder hohen Lobgesang.

Von guten Mächten wunderbar geborgen
erwarten wir getrost, was kommen mag.
Gott ist bei uns am Abend und am Morgen,
und ganz gewiß an jedem neuen Tag.

Lobogjanak ma gyertyalángok lágyan,
sötétségünket fényed hatja át,
lehelessünk együtt újra mindahányan.
Az éjben ragyogást Te fényed ád!

A csend köröttünk mélyen szerzteárad,
hadd halljuk azt a tiszta éneket,
amely betölti rejtett szép világod,
hol téged dicsér minden gyermeked!

Áldó hatalmak oltalmába rejtve
csak várjuk békén mindazt, ami jó,
mert Isten őriz híven reggel, este,
ő hű lesz, bármit hozzon a jövő!

A levélben a korábbiakhoz viszonyítva még intenzívebben fejeződik ki a vágyakozás a közösségre, de erősebben jelenik meg a lelki közösség, a láthatatlan ország megtapasztalása is. A láthatatlan megtartó erőt pedig angyalok közvetítik. Itt Bonhoeffer ugyanazokat a szavakat használja, mint az ének elején és végén: gute, (unsichtbare) Mächte — Von guten Mächten ... Énekünkben tehát nem valamiféle általános, megfoghatatlan hatalomra kell gondolnunk. Bonhoeffer, aki nagyon is látható és testben megtapasztalható hatalmak fogságában töltötte napjait, átélte és szeretteinek is továbbadta a zsoltárból jól ismert szakaszokat: *Minden oldalról körülfojtál, kezedet rajtam tartod.* (Zsolt 139,5) és *Mert megparancsolta angyalainak, hogy vigyázzanak rád minden utadon.* (Zsolt 91,11) Az első vers egyes szám első személyben íródott. Bonhoeffer így szólítja meg és egyben vigasztalja is családját. Rögtön itt a vers elején megjelenik a családi közösség átélésének vágya az újév küszöbén.

A második versszak a sötét jelen valóságba állít vissza. A fény útját állja még az óév — és ezzel együtt az „ó”. A jelen tehát a „még” ideje, a várakozásé, melyben megszólal az üdvöt kérő ima, melyben a zsoltárokhoz hasonlóan egyesül a panasz és a megígért üdvösség kérése.

A következő versszak bemutatja, hogy a jövő hozhat rosszat is. Mintha Krisztus Gecsemáné kerti imájának átköltése jelenne meg. A keserű pohár vételéhez az erőt magától Istentől kéri a szenvedés elé néző ember.

A negyedik versszakban a dolgok jóra fordulásának reménye szólal meg. Még a börtön kilátástalan helyzetében is hangot ad Bonhoeffer annak a lehetőségnek, hogy a földi sorsot jóra is fordíthatja az Atyai kéz. De a sötét napok akkor sem múlnak el nyomtanul, a múlt bennünk marad. A rosszal és jóval, az élet teljességével együtt tartozunk Istenhez.

A földi sors jóra fordulásának kézzelfogható jele Bonhoeffernek a nagyon vágyott családi közösség megélése lenne. Az ötödik versszakban ezt, mintegy

karácsonyi kérésként mondja ki a szerző. Ennek jele a „gyertyalángok lobogása”,²⁸ de az igazi fény az igazi sötétben Isten megjelenése.

A hatodik versszak a láthatatlan világ énekét idézi, amely a csendben válik hallhatóvá. A láthatatlan világot a láthatóval együtt Isten teremtette (niceai hitvallás). Innen jönnek az „áldó hatalmak”, és ennek az éneke a karácsonyi történetben leírt angyalének is a betlehemi mezőn (Gloria in excelsis). Karácsony, angyalok, áldó hatalmak szorosan egybefonódnak az eszkatológikus reménységgel.

Az utolsó versszak —melyet énekeskönyvünk elsőként közöl— bekeretezi az éneket. Az első versszak én-ti viszonylata, majd a másodiktól hatodikig terjedő versszakok mi-Te (ti. Isten) viszonylata után itt megjelenik a mi-Ő viszonylat. Az ív a teljes Istenre hagyatkozás kifejezésével zárul le.

DAS KIRCHENJAHR

Von guten Mächten treu und still umgeben

65

1

Von gu-ten Mäch-ten treu und still um-ge-ben,
 be-hü-fet und ge-trö-stet wun-der-bar,
 so will ich die-se Ta-ge mit euch le-ben
 und mit euch ge-hen in ein neu-es Jahr.

2 Noch will das alte unsre Herzen quälen, / noch drückt uns böser Tage schwere Last. / Ach Herr, gib unsern aufgeschreckten Seelen / das Heil, für das du uns geschaffen hast.

3 Und reichst du uns den schweren Kelch, den bittern / des Leids, gefüllt bis an den höchsten Rand, / so nehmen wir ihn dankbar ohne Zittern / aus deiner guten und geliebten Hand.

4 Doch willst du uns noch einmal Freude schenken / an dieser Welt und ihrer Sonne Glanz, / dann wolln wir des Vergangenen gedenken, / und dann gehört dir unser Leben ganz.

5 Laß warm und hell die Kerzen heute flammen, / die du in unsre Dunkelheit gebracht, / führ, wenn es sein kann, wieder uns zusammen. / Wir wissen es, dein Licht scheint in der Nacht.

6 Wenn sich die Stille nun tief um uns breitet, / so laß uns hören jenen vollen Klang / der Welt, die unsichtbar sich um uns weitet, / all deiner Kinder hohen Lobgesang.

JAHRESWENDE

Von gu-ten Mäch-ten wun-der-bar ge-bor-gen, 7
 er-war-ten wir ge-trost, was kom-men mag.
 Gott ist bei uns am A-bend und am Mor-gen
 und ganz ge-wiß an je-dem neu-en Tag.

Text: Dietrich Bonhoeffer (1944) 1945/1951
 Melodie und Satz: Otto Abel 1959

2. ábra. Bonhoeffer énekének dallama (és többszólamú feldolgozása)
 a német énekeskönyv törzsanyagából.

²⁸ Vö. az egy évvel korábban írt levéllel!

Figyelmet érdemel az ének szigorú, fegyelmezett szerkezete is. A versben tizenegyes és tízes sorok váltják egymást hím- és nőkeresztrímekkel. Ezt a nehéz és szigorú formát egyetlen rendelkezésünkre álló magyar fordítás sem adja vissza maradéktalanul. Ahogyan a börtön megpróbáltatásai ellenére szellemileg mindig új és új kihívásokat keresett Bonhoeffer, úgy énekének elmélyült mondanivalója is magasrendű formát kapott.

REGIONALTEIL GLAUBE - LIEBE - HOFFNUNG

GEBORGEN IN GOTTES LIEBE

Von guten Mächten treu und still umgeben

Strophen

637

1

Von gu-ten Mäch-ten treu und still um-ge-ben,
 be-hü-tet und ge-trö-stet wun-der-bar,
 so will ich die-se Ta-ge mit euch le-ben
 und mit euch ge-hen in ein neu-es Jahr.
 Von gu-ten Mäch-ten wun-der-bar ge-bor-gen,
 er-war-ten wir ge-trost, was kom-men mag.
 Gott ist mit uns am A-bend und am Mor-gen
 und ganz ge-wiß an je-dem neu-en Tag.

Kehrvers

GEBORGEN IN GOTTES LIEBE

Noch will das alte unsre Herzen quälen, / noch drückt uns 2
 böser Tage schwere Last. / Ach Herr, gib unsern aufgeschreckten
 Seelen / das Heil, für das du uns geschaffen hast. / *Kehrvers*
 Und reichst du uns den schweren Kelch, den bitteren / des Leids, 3
 gefüllt bis an den höchsten Rand, / so nehmen wir ihn dankbar
 ohne Zittern / aus deiner guten und geliebten Hand. / *Kehrvers*
 Doch willst du uns noch einmal Freude schenken / an dieser 4
 Welt und ihrer Sonne Glanz, / dann wolln wir des Vergangenen
 gedenken, / und dann gehört dir unser Leben ganz. / *Kehrvers*
 Laß warm und hell die Kerzen heute flammen, / die du in unsre 5
 Dunkelheit gebracht, / führ, wenn es sein kann, wieder uns
 zusammen. / Wir wissen es, dein Licht scheint in der Nacht. /
Kehrvers
 Wenn sich die Stille nun tief um uns breitet, / so laß uns hören 6
 jenen vollen Klang / der Welt, die unsichtbar sich um uns
 weitet, / all deiner Kinder hohen Lobgesang. / *Kehrvers*

Text: Dietrich Bonhoeffer (1944) 1945/1951
 Melodie: Siegfried Fietz 1970. Das Lied mit anderer Melodie Nr. 65

Möge dein Weg dir freundlich entgegenkommen,
 Wind dir den Rücken stärken, Sonnenschein
 deinem Gesicht viel Glanz und Wärme geben.
 Der Regen möge deine Felder tränken,
 und bis wir beide, du und ich, uns wiedersehen,
 halte Gott schützend dich in seiner hohlen Hand.
 Gott möge bei dir auf deinem Kissen ruhen,
 dich schützend in seiner hohlen Hand halten.
 Deine Wege mögen dich aufwärts führen,
 freundliches Wetter begleite dir deinen Schritt.
 Wind stärke dir deinen Rücken –
 und mögest du längst im Himmel sein,
 wenn der Teufel bemerkt, daß du fort bist.

ZUM LIED

AUS IRLAND

1068

1069

3. ábra. A „Regionalteil“-ben közölt dallam.

Azt is hozzá kell tennünk, hogy ebben a formában egyetlen, már meglévő dallamra sem lehetett elénekelni Bonhoeffer versét.²⁹ A versből a Német Demokratikus Köztársaságban lett gyülekezeti ének. Theophil Rothenberg egyházzeneész tudva, hogy ifjúsági alkalmak lezárásakor gyakran használták esti imádságként az akkor ismert egyetlen versszakot (az evangélikus énekeskönyvben közölt első versszak német eredetijét), felkérte Otto Abelt, hogy írjon dallamot hozzá. Abel nyilvánvalóan könnyen énekelhető dallamot akart írni.

²⁹ Ezen az alapon felmerülhet az a kérdés is, hogy vajon éneknek vagy személyes hangú versnek szánta Bonhoeffer ezt a szöveget. (Vö. Jürgen Henkys: *i.m.* 455.)

A mű megmarad a diatónia keretein belül, alaphangneméből csak párhuzamos irányba lép ki (d-mollból F-dúrba). Az 1959-ben elkészült szerzemény bekerült a Rothenberg által összeállított *Singende Schar* című gyűjteménybe. A mai német énekeskönyvek ezzel a dallammal hozzák. Némely német kiadás a tartományonként eltérő, ún. Regionalteilban közöl egy másik, 1970-ben keletkezett dalt is, mely az egyházi könnyűzene stílusában íródott.³⁰ Ennek sajátsága, hogy a dallam szerkezete miatt a hetedik vers refrénné válik, így minden versszakhoz hozzá van kapcsolva.

A magyar énekeskönyv —több európaihoz hasonlóan— a taizéi közösség egyik szerzője, Joseph Gelineau dallamát hozza. Az ének elmélyült gondolatmenetéhez véleményem szerint ez jól illik. Különös, kérdészerű zárlatával szépen hordozza a szöveget.

355

Gelineau J. 1971

Ál - dó ha - tal - mak ol - tal - má - ba rejt - ve
 Csak vár - juk békén mindazt, a - mi jő. Mert Is - ten
 ő - riz hí - ven reg - gel. es - te, Ő hú
 lesz, bár - mit hoz - zon a jö - vő.

2. Ha gyötri, bántja szívünket a régi, És múlt napoknak terhe ránk szakad, Megrettent lelkünk vigaszodat kéri, Mit nekünk szerzett, Atyánk, szent Fiad.

3. S ha szenvedések kelyhét adod inni, Mely színig töltött, keserű s nehéz, Te segíts békén, hálával elvenni, Hisz áldva nyújtja hú atyai kéz!

4. És ha az úton örömet adsz nekünk, Ha szép napod ragyogva ránk nevet, Biztasson, intsen sok nehéz emlékünkhöz, Hogy életünket szenteljük neked!

5. A csend köröttünk mélyen szerteárad. Hadd halljuk azt a tiszta éneket, Amely betölti rejtett, szép világot, Hol téged dicsér minden gyermeked!

Bonhoeffer Dietrich 1906–1945 (német).

Az ének J. Gelineau szerezte dallama a magyar evangélikus énekeskönyvben.

Bonhoeffer szövegének ismertségét jól mutatja, hogy világszerte mintegy 25–50 dallammal használják.³¹

³⁰ EG No. 65., 637.

³¹ Jürgen Henkys: *i.m.* 460.

Egy olyan szöveget kapott a család és az utókor Bonhoeffertől, amelyben személyes és teológiai gondolatok szerves egységbe forrnak össze. Nem véletlen ez, hiszen nem egy hirtelen ötletből született költeményről van szó: a teológus által papírra vetett sorok a börtönben vissza-visszatérő gondolatok nemes és értékálló megfogalmazásai. Fontos ismernünk a teljes formát. Ennek ismeretében talán az énekeskönyvünkben közölt rövidebb és általánosabb változat is közelebb kerül hozzánk.

Finta Gergely

Irodalom

Bonhoeffer, Dietrich: *Börtönlevelek*. Szerk.: Eberhard Bethge, ford.: Boros Attila. Budapest, Harmat kiadó 1999.

Bonhoeffer, Dietrich: *Die Psalmen — das Gebetbuch der Bibel*. 13. Aufl. Bad Salzuflen, MBK-Verlag 1989.

Evangelisches Gesangbuch (EG). Ausg. Für die Ev.-Luth. Kirchen in Bayern und Thüringen.

Evangélikus Énekeskönyv (EÉ). Harmadik kiadás. Budapest, MEE Sajtóosztálya 1986.

Csepregi András: „Élet és életrajz”, *Lelkipásztor* LXXXI (2006) 8–9. szám, 320skk.

Henkys, Jürgen: „Von Guten Mächten treu und still umgeben”, in *Geistliches Wunderhorn, Große deutsche Kirchenlieder*. München, C. H. Beck 2003.

Fordítások

Boros Attila, in *Börtönlevelek* 1999., 195.

Dóka Zoltán, in *EÉ* No. 355.

Jakus Imre, in *Válogatás Bonhoeffer legismertebb műveiből*. Budapest, MEE Sajtóosztálya 1988. 134sk.

Marschalkó Gyula, kéziratban.

A néprajz „csizmája” az egyházzene „asztalán”

Ismert, hogy 1990 előtt hazánkban valamennyi olyan tudomány, amely az egyházzal foglalkozott (egyházzene, egyháztörténet, egyházi néprajz, egyházjog, egyházszociológia, stb.) több-kevesebb korlátozással működhetett. Negyven elveszett évet nem könnyű pótolni, azonban a szükségből esetenként még erényt is kovácsolhatunk. Tehetjük ezt oly módon, hogy a közelebbi és távolabbi egyházzal foglalkozó tudományágak figyelemmel kísérik egymás eredményeit, tanulnak egymástól. Így a kutatók látóköre is szélesedhet, és saját tudományukat interdiszciplinárisan szemlélve élet- és egyházközelibbek lesznek az elért eredmények. Ez indított arra, hogy történészként egy néprajzi kötetet ismertessek az egyházzenei folyóirat hasábjain, az egyházzeneészeknek fontos szempontok előtérbe helyezésével.